

Juryrapport

Ook al wordt de Aleida Schot-prijs dit jaar al voor de elfde keer uitgereikt, de vertalers uit de Slavische literaturen die de prijs nog niet in ontvangst hebben mogen nemen blijven zich verdringen en maken het de jury buitengewoon lastig een keuze te maken. Dit is echter natuurlijk alleen maar verheugend; het wijst erop dat er in het Nederlandse taalgebied veel wordt vertaald uit en er dus veel belangstelling is voor de Slavische literaturen. Als we nagaan wat er op dit gebied de afgelopen twee jaar bij ons is verschenen dan blijkt bovendien, en ook dat is verheugend, dat uitgevers niet alleen maar uit zijn op commercieel succesvolle uitgaven, maar ook bereid zijn 'moeilijke' projecten to honoreren.

Een van die 'moeilijke' projecten is het werk *Zangezi* van de Russische futuristische dichter Velimir Chlebnikov. Chlebnikov behoort, samen met de hier veel bekendere dichter Vladimir Majakovski, tot een dichtersgroepering die de Russische poëzie aan het begin van twintigste eeuw ingrijpend heeft vernieuwd. Net als de abstracte schilders van die tijd, denk aan Mondriaan, Malevitsj en vele anderen, die niet meer een 'plaatje' van de werkelijkheid schilderden, maar uitgingen van het materiaal van hun kunst en composities maakten van lijn en kleur, gingen de Russische futuristen uit van het materiaal van hún kunst, de taal. Ook de futuristen was het niet in de eerste plaats te doen om het beschrijven van de werkelijkheid, maar om het bezig zijn met taal en met de elementen van de taal, de woorden en de klanken. Geen wonder dus dat de experimenten met de taal hoog bij hen stonden aangeschreven. Chlebnikov was wat dit betreft de absolute kampioen. Zijn werk zit vol met neologismen, door hem zelf bedachte nieuwe woorden en vreemde grammaticale en syntactische constructies. Zijn belangrijkste gedachte was dat er in de taal, die ten slotte al heel lang bestond, sinds de mensheid had leren spreken, een heleboel wijsheid verborgen zat. Taal, zo meende hij, is niet zomaar ontstaan; bepaalde klanken en klankcombinaties werden gebruikt om uitdrukking te geven aan bepaalde voor de mens essentiële gevoelens, ideeën en gedachten. In de loop de eeuwen was het gevoel dat er een 'natuurlijke' relatie bestond tussen de klanken van de taal en bepaalde betekenissen geleidelijk verdwenen en het was, volgens Chlebnikov, de taak van de dichter te proberen die relatie weer tot stand te brengen, te laten zien dat die relatie er wel degelijk was en op die manier de in de taal verborgen liggende geheimen te ontsluiten.

Deze opvattingen van Chlebnikov leidden tot taalkundig niet erg houdbare, maar poëtisch gezien zeer interessante experimenten. Een van zijn ideeën was dat de beginmedeklinker van een woord bepalend is voor de betekenis van dat woord. Zo zou bijvoorbeeld de 'k' de globale betekenis kunnen hebben van 'omhulsel', denk maar aan woorden als kan, kap, kuip, kamer, kast, kist, klooster, kerk, etcetera. Een ander idee van hem was dat woorden die alleen verschillen wat stamklinker betreft, bijvoorbeeld haat/heet of kaal/koel een zekere betekenisovereenkomst hebben, aangezien ze in feite verschillende naamvallen zijn van hetzelfde woord.

Chlebnikovs experimenten met de taal vormden ook de basis voor zijn utopische ideeën over de taal van de toekomst. Als de basisbetekenis van de

verschillende klanken duidelijk was, zou het ook mogelijk moeten zijn een universele taal te creëren die voor alle mensen op de wereld begrijpelijk was. Die futuristische utopische ideeën kwamen ook tot uiting in zijn onderzoek naar de getallen. Chlebnikov was ervan overtuigd dat er een rationeel principe ten grondslag ligt aan de wereldgeschiedenis en heeft met behulp van eindeloze berekeningen de ‘wetten van de tijd’ proberen vast te stellen.

Het zal duidelijk zijn dat een dichter als Chlebnikov, die zijn ideeën over taal en tijd verwerkte in zijn in het Russisch geschreven poëzie, in een andere taal nauwelijks apprecieerbaar is of ook maar enigszins begrijpelijk kan overkomen. *Zangezi*, een van Chlebnikovs laatste werken, voltooid kort voor zijn dood in 1922, en door velen beschouwd als zijn hoofdwerk, is in feite ook niet te vertalen. Dat de laureaat, Aai Prins, het op zich heeft genomen hier toch aan te beginnen getuigt van grote moed. Dat ze er ook nog in is geslaagd de bijna onoverkomelijke problemen waarvoor de tekst haar stelde tot een oplossing te brengen en een Nederlandse versie heeft weten te maken die zich in veel opzichten kan meten met het Russische origineel, getuigt van een bijzondere bekwaamheid, gave en talent.

Enkele voorbeelden. *Zangezi*, een *alter ego* van Chlebnikov, is een profeet die vanaf een rots zijn publiek toespreekt. Deze ‘gek van het bos’, zoals de mensen hem noemen, is vaak duister en onbegrijpelijk; hij spreekt/zingt zijn liederen in een ‘bovenverstandelijke’ taal. Een van die liederen gaat over de strijd tussen de ‘krijgers van het Alfabet’, El en Er.

El had Er te grazen!

Als de arend, zijn schuine wieken streng gespreid, om Lel' kwijnt,
Komt *Er* als een erwte uit de peul van het woord *Rusland* gebuiteld.

Als het volk, in kudde gedrongen,

Met wonden bedekt,

Als een dolende eland

Met zwartnatte snuit op de lotspoorten stuit,

Dan smeekt het om leniging, liefde,

Om leniging en blanke *Lelies*, om 't lome lijf

Welluidend gewikkeld.

Zijn hoofd

Is een lexicon dat louter *El*-woorden telt.

Als een woelrat wroet het in ruwte naar luwte!

(...)

Dan weer slaat *Er* het Lam met zijn gram

Helmen met heiren,

Er rukt kurassen uit plassen

Niet langer lam, maar ram!

Niet lijdend, maar strijdend

Kroont hij kluisen met kruisen en drijft uit de lijven de leegte,
De vrijheid al rovende lovend.

Als de *Em* optreedt past Zangezi zijn woorden nog meer aan aan de betreffende letter van het alfabet.

Maar zie, daar betreedt *Em* het domein van het krachtwoord 'Mag'
Luistert, luistert naar het machtige maggelui!
Ga, machtpatser!
Treed machtpatser! Mochtig, mochter!
Magtenaar, ik magter!
Magtaard, ik vermag, magter, ik magter!
Magter, mijn ik. Mak! Gemak! Magter, mochterik!
Magterfant, ogen! Mak! Gemak!
Schrijdt, mochten!

De bovenverstandelijke taal kan echter ook heel lyrisch zijn. Als de strijd is gestreden en *El* alleen is overgebleven zingt Zangezi:

Van blauwige stilte gezegend,
Van blauwige groeve verschiet,
Zijn zij naar het nooit gezwevend,
Hun vleugels, ruisend om niet.
(...)
Gezweven van machtig gemeend,
Verdeze niet wetend en vreemd,
(...)
Een stroom van blauwende vliegenis,
Vermoeide vleugels van dromenis,
En weidse liedjes van nietsenis.

Tegen het einde van *Zangezi* introduceert Chlebnikov de allegorische figuren Leed en Lach die, hoewel tegengesteld aan elkaar, toch onverbrekkelijk verbonden zijn als belichamingen van het menselijk bestaan. Lach schetst de tegenstelling:

Wij zijn twee fouten, zij aan zij

In de nachtelijke glimlachwei.
Ik ben de lach, ik leid
De bliksem af van alle wereldnijd.
Jij bent een vat voor 't sterrewater,

De maagd van wereldsmart.
Je lot wekt altijd weer mijn schater-
Lach: hoe groter de pijn in je hart
Des te feller de hemelse leegte:
Om ons lot geeft niemand een zier.
Op het wollig tapijt van je ziel
Zullen sterren hun voeten vegen.
Terwijl ik voor een prik
Grollen uit de hemel pik.
Jij wentelt in stof en huil
Om heel het wereldleed,
Maar ik ga ermee op de vuist
En neem het handig beet.

De aangehaalde citaten uit de Nederlandse vertaling van *Zangezi* behoeven nauwelijks commentaar. Ze getuigen van een bewonderenswaardig gevoel voor de mogelijkheden van zowel de Nederlandse taal als de Nederlandse poëzie. Het is een klein wonder dat deze belangrijke tekst van het Russische modernisme voor onze cultuur toegankelijk is geworden.

Dit juryrapport zou niet compleet zijn als er geen melding zou worden gemaakt van de andere en eerdere vertalingen die Aai Prins tot stand heeft gebracht. In het bijzonder zij hier vermeld de herziene versie van Boelgakovs *De Meester en Margarita*, in samenwerking met Marko Fondse en de vertalingen van het werk van Jozef Alesjkovski. Ook hieruit blijkt de bijzondere begaafdheid van de vertaalster om van nagenoeg onvertaalbare zinswendingen en jargon volledig acceptabel Nederlands te maken.

Met veel genoegen draagt de jury Aai Prins voor voor de Aleida Schot-prijs 2001.

De jury:
Yolanda Bloemen,
Willem Weststeijn